

2. Խ. ԲՈՓՈՒԶՅԱՆ

ԼԻՐԱՆԱՆԻ ԱՐԱՐ ԵՎ ՀԱՅ ԱՇԽԱՏԱՎՈՐՈՒԹՅԱՆ ՀԱՄԱՏԵՂ
ՊԱՅՔԱՐԸ ԱՇԽԱՏԱՆՔԱՅԻՆ ԿՈՂԵՔՍԻ ՀԱՄԱՐ
1945—1946 թթ.

Երկրորդ համաշխարհային պատերազմի տարիներին զգալի վերելք ապրեց Լիբանանի արդյունաբերությունը: Բեյրութում, Տրիպոլիում և այլ քաղաքներում ստեղծվեցին ազգային, օտարերկրյա և խառն կապիտալով բազմաթիվ ձեռնարկություններ, նպաստելով բանվոր դասակարգի թվական և որակական աճին: Օբյեկտիվորեն, արդյունաբերական բնակչության աճը պրոգրեսիվ երեւոյթ է. չնա պոկում է բնակչությունը հեռավոր, հետամնաց, պատմության կողմից մոռացված խուլ անկյուններից և ներգրավում է նրան արդի հասարակական կյանքի հորձանուտի մեջ: Նա բարձրացնում է բնակչության գրագիտությունն ու նրա գիտակցականությունը, պատվաստում է նրան կուլտուրական սովորություններ ու պահանջմունքներ¹:

Անցնելով ազգային-աղատագրական շարժումների փառապանծ ուղի, Լիբանանի աշխատավորության առաջավոր խավերը կոփվեցին, հասան ազգային և դասակարգային շահերի բարձր գիտակցության: Նրանք իրենց հայրենիքի նորաստեղծ անկախության ամրապնդման երաշխիք էին համարում սոցիալական և տնտեսական հարաբերությունների վերափոխումը, իսկական դեմոկրատական կարգերի հաստատումը: Նրանք պահանջում էին վերացնել ֆեոդալական մնացուկները, լուծել ագրարային հարցը, բարձրացնել ժողովրդական մասսաների կյանքի ու կուլտուրայի մակարդակը:

1 Վ. Ի. Լեյնին, Երկեր, հ. 3, էջ 746—747:

իրենց դասակարգային շահերի համար մղվող պայքարում, աշխատավորական մասսաները ղեկավարվում էին Լիբանանի Կոմունիստական պարտիայի Աղգային խարտիայի սկզբունքներով, որոնցում առանձնահատուկ ձևով ընդգծված էր աշխատանքային կոդեքս ստեղծելու անհրաժեշտությունը, կոդեքս, որը պաշտպաներ աշխատավորների «իրավունքները, կարգավորելով նրանց և ձեռնարկատերերի փոխհարաբերությունները արդարության և ազգային շահերի հիման վրա»²:

Աշխատանքային կոդեքսի համար պայքարը կազմում է Լիբանանի բանվոր դասակարգի՝ դասակարգային շահերի և սոցիալական իրավունքների համար մղած պայքարի մի փայլուն էջը:

* * *

Մինչև 1946 թ. Լիբանանում գոյություն չունեի աշխատանքային կոդեքս և նրա բացակայության պայմաններում դաժան բնույթ էր կրում աշխատավորների շահագործումը:

Ապավինելով պետական օրգանների պաշտպանությանը, ձեռնարկատերերը հազար ու մի ձևերով ճնշում էին գործադրում աշխատավորների վրա: Այդ տեսակետից բնորոշ է այն, որ նրանք բանվորներին և ծառայողներին արհեստականորեն բաժանել էին երկու խմբի՝ մնայուն և ժամանակավոր աշխատավորների: Մնայունները, որոնք առհասարակ կազմում էին տվյալ ձեռնարկության կամ հիմնարկի ընդհանուր աշխատավորների շնչին տոկոսը, աշխատում էին օրական ութ ժամ, իրավունք ունեին տարեկան միամսյա կամ տասնհինգօրյա արձակուրդի, վարձատրվում էին հիվանդության պատճառով բացակայած օրերի համար և ըստ աշխատանքային ստաժի հատուցում էին ստանում ձեռնարկությունից հեռանալու կամ հեռացվելու դեպքում: Օտարերկրացիները, որոնք բոլորն էլ առանց բացառության համարվում էին մնայուն աշխատողներ, վայելում էին զգալի չափով ավելի արտոնություններ, քան միևնույն խմբի լիբանանցիները: Վերջիններս, իրենց հերթին բաժանված էին Ա և Բ խմբերի, որոնք իրարից տարբերվում էին

² K h. Bakdache, La Charte Nationale du Partie Communiste en Syrie et au Liban, Beyrouth, 1944, p. 47.

վարձատրության չափերով³։ Աշխատավորներին այդ կարգի դասակարգման ենթարկելու հնարանքը, որը իբրև կանոն դորժադրում էին օտարերկրյա կապիտալին պատկանող ձեռնարկությունները, հիմնականում հետապնդում էր մի նպատակ՝ ստեղծել բանվորական արիստոկրատիա աշխատավորների միասնությունը պառակտելու համար։

Ժամանակավոր բանվորներն ու ծառայողները իրավունք չունեին տարեկան արձակուրդի, չէին վարձատրվում հիվանդության պատճառով բացակայած օրերի համար, հատուցում չէին ստանում ձեռնարկությունից հեռանալու կամ հեռացվելու դեպքում, չէին օգտվում ութժամյա աշխատանքային օրվա իրավունքից։ Արդյունաբերական օբյեկտներում նրանց աշխատանքն առհասարակ սկսվում էր արեգակի ժաղման հետ և վերջանում արեգակի մայրամուտին։ Դըբբայի մետաքսի գործարանում բանվորներն աշխատում էին 12 ժամ⁴, երկաթուղու մոնոպոլիայի բանվորները 11—14⁵, իսկ մանր տիպի ձեռնարկություններում գործատերերը ինքնակամ կերպով աշխատանքային օրը երկարաձգում և հասցնում էին 16 ժամի։

Այդ ուժասպառ աշխատանքի համար նրանք ստանում էին ողորմելի վարձատրություն, որը, պատերազմի առաջացրած տրնտեսական առանձնահատուկ պայմաններում, չէր կարող բավարարել աշխատավորական ընտանիքի միջինում կարիքները։ Ժիրայր Մովսիսյանի գուպայի գործարանի բանվորները օրական ստանում էին 120—175 լիրանյան դահեկան⁶, (100 դահեկան կամ պիաստրը=1 լիրայի), Դըբբայի մետաքսի գործարանի բանվորները՝ 150—200⁷, Բեյրութի ջրի հայթայթման մոնոպոլիայի բանվորները՝ 300—400⁸։ Կառավարությանն ուղարկված իրենց բողոքագրում, Բեյրութի բանվորները իրավացիորեն նշում էին. «Ներկա պայմաններու տակ, աշխատավորի մը ամսականը հաղիվ թե՛ բավարարե անոր տաս օրվա ծախսերուն»⁹։

3 «Ժողովուրդի ձայն», Բեյրութ, 26 հունիսի 1945 թ.։

4 «Արարատ», Բեյրութ, 28 ապրիլի 1945 թ.։

5 Նույն տեղում, 23 հունիսի 1945 թ.։

6 «Ժողովուրդի ձայն», 21 հուլիսի 1945 թ.։

7 Նույն տեղում 29 ապրիլի 1945 թ.։

8 Նույն տեղում, 10 ապրիլի 1945 թ.։

9 Նույն տեղում, 10 ապրիլի 1946 թ.։

Աշխատավարձերի իրոք անբավարար լինելը պարզ երևում է թեկուղ մթերքների գներից, որոնք օրավուր աճում էին: 1945 թ. երկրորդ կիսամյակում 1 կգ ոսպի գինը 45-ից բարձրացել էր 80 դահեկանի, 1 կգ սպիտակ լոբին՝ 135-ից 175-ի, 1 կգ ալյուրը՝ 65-ից 100-ի, 1 կգ միսը՝ 250-ից 400-ի, 1 կգ յուղը՝ 600-ից 900 դահեկան և այլն¹⁰, նույնպիսի աճ էին արձանագրել նաև լայն սպառման ապրանքների գները: Տնտեսագետ էլիաս Գաննաթեն ճիշտ է նկատում, որ աշխատավարձերի ռեզոլյուկան կարողութունը... գնալով նվազում էր այն աստիճան, որ աշխատանքային եկամուտը այլևս չէր համապատասխանում կյանքի անհրաժեշտ միներմունքին, չէր ապահովում աշխատավորի գոյութունը¹¹:

1944—1945 թթ. նոր հարկային օրենսդրութունը առավել ևս վատթարացրեց ժողովրդական մասսաների տնտեսական վիճակը: Տիրապետող դասակարգի հարկային քաղաքականության հակաժողովրդական բնույթը ձաղկում էին անդամ առանձին բուրժուական դորժիչներ: Դրանցից հրապարակախոս Ժորժ Նակկաշը գրում էր, որ «գործի մարդկանց օլիգարխիան» փորձում էր «հարկային դաժան քաղաքականութուն» կիրառել¹², Բավական է նշել, որ 1945 թ. պետական բյուջեի ընդհանուր մուտքերի 54.9 տոկոսը գույացել էր անուղղակի և 12.5 տոկոսը միայն ուղղակի հարկերից¹³: Անուղղակի հարկերի այդպիսի աճը նշանակում էր «գերբեռնավորել միջին խավերը և բեռնաթափ անել հարուստ խավերին, հասարակ ժողովրդի և բուրժուազիայի միջև ստեղծելով այնպիսի խրամատ, որը ռեուլուցիան միայն կկարողանար լցնել»¹⁴:

Փակուղուց ելք որոնելով, արաբ և հայ աշխատավորները համախմբվում էին Լիբանանի արհմիությունների ֆեդերացիայի դրոշի շուրջը:

* * *

1945—1946 թթ. Լիբանանում հզոր վերելք ապրեց արհմիութենական շարժումը, 1945 թ. սկզբին երկրում գործում էին միայն

¹⁰ Նույն տեղում, 18 նոյեմբերի 1945 թ.:

¹¹ E. Gannagé, La Réforme des Impôts directs au Liban et en Syrie, Beyrouth, 1947, p. 16.

¹² „L'Orient“, Beyrouth, 23 Novembre 1944.

¹³ E. Gannagé, La Réforme des Impôts, p. 441.

¹⁴ Նույն տեղում, էջ 627:

18 արհեստակցական միություններ, իսկ մի տարի հետո դրանց թիվը բարձրացել է 75-ի¹⁵։ 60 ամենակարևոր արհմիություններ, որոնք իրենց շարքերում հաշվում էին ավելի քան 30.000 բանվորներ ու ծառայողներ, համախմբված էին Լիբանանի արհմիությունների ֆեդերացիայի շուրջը։ Մնացյալ 15-ը կազմում էին կաթոլիկական [«Կաթոլիկ աշխատավոր երիտասարդություն»] և այդպես կոչված «ազատ» կամ կառավարական արհմիություններ, որոնք աշխատավորների շահերը սլաշտպանելու փոխարեն սպասարկում էին տիրապետող դասակարգին։

Վիճակագրական տվյալներ չկան տարբեր արհմիություններում գործող հայ աշխատավորների թվի վերաբերյալ, սակայն, հնարավոր է որոշ հետևություններ անել հարակից փաստերի հիման վրա։

Հայտնի է, որ Լիբանանի հայերի [այն ժամանակ շուրջ 100.000] համարյա 70 տոկոսը ապրում էին Բուրջ-Համուդում և նրա մերձակա թաղերում, որտեղ տեղադրված էին ազգային, ինչպես նաև օտարերկրյա կապիտալին պատկանող ղգալի թվով արդյունաբերական ձեռնարկություններ։ Մար-Մխայիլում գործում էին Բեյրութի էլեկտրականության և էլեկտրաբարձի մոնոպոլիաների գլխավոր արհեստանոցները, Խանամիրյան-Դեղեյան կոշիկի գործարանը։ Աշրաֆիայում՝ ժխախոտագործական Ռեժի մոնոպոլիայի գործարանները, Խալիլ Բեդեիում՝ Չելբեի եղբայրների հրուշակեղենի և Թաշշյանի գորգագործական գործարանները, Բուրջ-Համուդում՝ նավթային Շել, Սոկոնի, Շամմաս և Նասիռնալ մոնոպոլիաների նավթազտման կայանները, ինչպես նաև Պոլիկարպոսի, Նաջարյանի սարքաշինական, Չաթալբաշյանի կաշեգործական, Ապրոյանի տեքստիլ, Մովսիկյանի գուլպայի գործարանները և հայերի պատկանող կոշիկեղենի, զգեստեղենի, ստվարաթղթի, դորդի պատրաստությամբ զբաղվող բազմաթիվ այլ ձեռնարկություններ։ Այդ թաղերի նկատմամբ կապիտալիստների շահագրգռվածությունը բացատրվում է նրանով, որ դրանց բնակիչների հիմնական մասսան կազմում էր աշխատավորությունը։

Սփյուռքահայ պայմաններում, հայ կապիտալիստը միշտ էլ գերադասել է գործ ունենալ ոչ թե օտարազգի, այլ հայ աշխատավորների հետ։ Դա բացատրվում է նրանով, որ հայ կապիտալիստի համար անհամեմատ ավելի հեշտ է հայ աշխատավորներին շահա-

¹⁵ „Temps Nouveaux“, Moscou, 1 juillet 1946.

գործելը: Նրանց հնազանդության մեջ պահելու նպատակով, հայ կապիտալիստը կարող է ոչ միայն չարաշահել նրանց ազգային ուղղության զգացումը, այլև, անհրաժեշտ դեպքում, բարոյական ճնշման ենթարկել նրանց քաղաքական, ազգային, կուլտուրական այն բազմապիսի կաղամկերությունների միջոցով, որոնց ծնողն ու սնուցողն է ինքը, հայ կապիտալիստը:

Հայ աշխատավորներն առաջավոր դիրքեր ունեն մի շարք արհմիությունների վարչական օրդաններում: Նավթային ընկերությունների արհմիության վարչության անդամ էին Վռամ Պողյանը, Հարություն: Սեդկյունյանը¹⁶, Մեխանիկ բանվորների՝ Բյուզանդ Բանջարյանը, Պարզև Էռչյուրյանը, Կարապետ Մարգարյանը¹⁷, դրաշարների՝ Հովսեփ Գըրըդյանը¹⁸, կաշեգործների՝ Փաճոս Թըրթրյանը, Հակոբ Շիրինյանը, Պողոս Ավանյանը¹⁹, կոշկակարների՝ Դրիդոր Զադրյանը, Պարույր Բաղդադյանը, Սիմոն Գրիգորյանը, Սողոմոն Քեշիշյանը, Արմենակ Բուրսայանը²⁰, դերձակների՝ Սեֆոնիկ Ժամկոչյանը, Անդրանիկ Էմոյանը, Անդրանիկ Դեմիրյանը, Սահակ Պապիկյանը²¹, ատաղձագործների՝ Ասատուր Ասապը, Արիս Աջասահյանը, Շեքիկ Տոնապետյանը, Հայզավակ Մամըշյանը²²: Կարող ենք անվարան պնդել, որ հայ աշխատավորները պատասխանատու դիրքեր ունեն նաև ուրիշ արհմիություններում:

Ուշագրավ է, որ վերոհիշյալ արհմիությունների վարչական կազմում հայերին էր հատկացված նախագահի, քարտուղարի և դանձապահի տեղակալի պաշտոնները և, երկրորդ, որ հայերը այդ վարչություններում զբաղեցնում էին աթոռների թվի $\frac{1}{4}$ -ից մինչև $\frac{1}{3}$ -ը: Արդ, ի նկատի ունենալով, որ ընկալյալ սովորության համաձայն վարչական աթոռների թիվը որոշվում էր հիմք ընդունելով տվյալ արհմիության անդամների թիվը, դժվար չէ եզրակացնել, որ նշված արհմիություններում արաբներից հետո հայերը կազմում էին հիմնական մասսան, հավանաբար $\frac{1}{4}$ -ից մինչև $\frac{1}{3}$ -ը: Այսպես, քանի որ մեխանիկների վարչության 11 աթոռներից երեքը գրավել էին հայերը²³, մի փոքր վերապահությամբ

16 «Ժողովուրդի ձայն», 13 մարտի 1946 թ.:

17 Նույն տեղում, 1 մայիսի 1946 թ.:

18 Նույն տեղում, 19 մայիսի 1945 թ.:

19 Նույն տեղում, 16 հունիսի 1945 թ.:

20 Նույն տեղում, 15 հունվարի 1946 թ.:

21 Նույն տեղում, 26 մարտի 1946 թ.:

22 Նույն տեղում, 8 փետրվարի 1946 թ.:

23 Նույն տեղում, 1 մայիսի 1946 թ.:

պետք է հետևեցնել, որ այդ արհմիության 1500 անդամներից²⁴ շուրջ 300—350-ը հայեր էին:

Առանձին հայ գործիչներ ոչ-անկարևոր դեր էին կատարում Արհմիությունների ֆեդերացիայի ղեկավարության մեջ. Դրանցից Կարապետ Ճգնավորյանը, որը ֆեդերացիայի ղեկավար օրգանի անդամ էր, 1945 թ. Արհմիությունների համաշխարհային ֆեդերացիայի Փարիզի կոնգրեսի լիբանանյան պատվիրակության անդամ ընտրվեց Մուստաֆա էլ-Արիսի, Ժորժ Ֆրեհայի, Ժորժ Մուկարզելի և Այսար Զիադեի հետ միասին:

* * *

Աշխատանքային կոդեքսի համար արար և հայ աշխատավորության պայքարը ղեկավարեց Արհմիությունների ֆեդերացիան: Այդ պայքարի ակտիվները տվեց 16 արհմիությունների ներկայացուցիչների խորհրդակցությունը, որը ֆեդերացիայի հրավերով գումարվեց 1945 թ. փետրվարի 2-ին, Բեյրութի արհմիությունների տանը: Առաջնորդվելով Ազգային խարտիայի սկզբունքներով, այդ խորհրդակցությունը ընդունեց մի շարք որոշումներ բանվորների և ծառայողների աշխատանքի պայմանները բարելավելու ուղղությամբ: Այդ որոշումների հիման վրա, Արհմիությունների ֆեդերացիայի նախագահը հրապարակեց մի հայտարարություն, որով կառավարությունից պահանջում էր ա) անհապաղ կազմել և «լաուլամենտի» քննարկմանը հանձնել աշխատանքային կոդեքսը, բ) բանվորների և ծառայողների աշխատավարձի հավելում կատարել 1944 թ. հունվարի 1-ից, գ) աշխատավորների օգտին բարեփոխել եկամտահարկի օրենքը, դ) մերժել տնտեսների պահանջը բնակարանային վարձերի օրենքը փոփոխելու մասին, ե) զեղչված գներով զգեստեղենի և մթերքների վաճառք կազմակերպել աշխատավորների շրջանում և այլն²⁵:

Այդ հայտարարությունը խոր ոգևորությամբ դիմավորվեց արար և հայ աշխատավորության կողմից: Բեյրութի և մյուս քաղաքների աշխատավորները հանդես եկան ֆեդերացիայի պահանջներին հավանություն հայտնող ցույցերով և գործադուլներով:

²⁴ „Temps Nouveaux“, 1 Juillet 1946.

²⁵ «صوت الشعب» بيروت ٢٤ اذار ١٩٤٥

Առանձնապես ուշագրավ էր Ռեժի ծխախոտական մոնոպոլիայի ավելի քան 2.000 բանվորների և ծառայողների գործադուլը: Նշելով, որ Ռեժիի օաարերկրյա կապիտալիստները անմարդկային ձևով են շահագործում լիբանանցի աշխատավորներին, գործադուլի ղեկավարները Ռեժիի բոլոր աշխատավորներին անունից հավանություն հատնեցին ֆեդերացիայի պահանջներին: Բացի այդ, մինչև աշխատանքային կողքերի ստեղծումը, Ռեժիի աշխատավորների վիճակը բարելավելու նպատակով, նրանք ձևակերպեցին մի շարք պահանջներ, ա) աշխատանքային ութամյա օր հաստատել Ռեժիի բոլոր հիմնարկներում, բ) աշխատավարձի հավելում կատարել ըստ 1944 թ. օրենքի, գ) վերջ տալ ժամանակավոր աշխատավորի դրուժյանը և բոլոր բանվորներին ու ծառայողներին դիտել որպես մշտական աշխատողներ, դ) պաշտոնապես իրավունք տալ ձեռնարկության աշխատավորներին արհմիություն կազմելու, ե) ստեղծել աշխատավորների և մոնոպոլիայի ներկայացուցիչներից քննիչ հանձնաժողով, որը ղեկավար կողմերի վիճելի հարցերի կարգավորումով²⁶:

Ռեժիի կապիտալիստները, որոնք սկզբում պատրանքներ էին անուցում կաշառքի, սպառնալիքի և այլ միջոցներով գործադուլը պառակտելու և այն ընկճելու մասին, ի վերջո, հասան այնտեղ, որ հաշիվները կեղծեցին՝ ցույց տալու համար, որ չեն շահում և հետևաբար, այդ պահանջները բավարարելու դեպքում ընկերությունը կարող է լուրջ ճգնաժամ ապրել: Այդ կեղծիքը, սակայն, որևէ դեր չկատարեց: Գործադուլը շարունակվեց մինչև որ կառավարությունը, ցույցերի և գործադուլների առաջն առնելու նպատակով, հավաստիացրեց, թե պառլամենտը՝ Արհմիությունների ֆեդերացիայի պահանջները քննարկելիս նկատի կունենա նաև Ռեժիի աշխատավորների վիճակը²⁷:

1945 թ. մարտի 23-ին լիբանանի պառլամենտը որոշում ընդունեց ֆեդերացիայի պահանջները բավարարելու մասին: Ստեղծ-

«صوت الشعب» ۱۹۴۵ ۲۴-ار

27 Նույն տեղում, ըստ այդ թերթի տվյալների, 1944 թ. ընթացքում Ռեժին շահել է 15.000.000 լիբանանյան լիրա, իսկ այդ մի տարում ձեռնարկության բոլոր բանվորների և ծառայողների աշխատավարձը եղել է 1.440.000 լի: Աշխատավարձերի 25 տոկոս հավելում կատարելու դեպքում, այդ գումարը նհասներ 1.800.000-ի, իսկ աշխատավորների բոլոր տնտեսական պահանջները բավարարելու դեպքում՝ 1.920.000-ի, այսինքն աշխատավորներին ավելի կտրվեր 520.000 լի: Որը մի շնչին գումար էր մոնոպոլիայի ստացած շահույթի համեմատությամբ:

վեց աշխատանքային կողմերի նախագծի հանձնաժողով, որը, սակայն, ինչպես ցույց տվեց նրա աշխատանքների ընթացքը, ամենևին էլ չէր կամենում գործը տեղից շարժել: Որոշվեց բոլոր բանվորներին և ծառայողներին 1944 թ. մայիսի 1-ից աշխատավարձի հավելում տալ հետևյալ ձևով. 25 լ. լիրա ամսավճար ստացողներին 30%, 26—50 լ.՝ 25%, 51—75 լ.՝ 22%, 76—100 լ.՝ 20%, 101—150 լ.՝ 15%, 151-ից բարձր՝ 12%²⁸: Սակայն, կապիտալիստները մերժեցին այդ որոշումը գործադրել, իսկ կառավարությունը... չկարողացավ այն պարտագրել նրանց: Բարեփոխվեցին եկամտահարկի օրենքի որոշ հոդվածները, սակայն, այդ բարեփոխումն այնքան աննշան էր, որ վերջին հաշվով հավասարվեց ոչինչ չփոխելու հետ: Վարձերի օրենքը փոփոխվեց տնատերերին ձեռնտու ձևով, իսկ ինչ վերաբերում է զեղչված գներով զգեստ և մթերք վաճառելուն, գործը ձախողվեց հենց վաճառքի պրոցեսում չարաշահողների կողմից:

Արհմիությունների ֆեդերացիայի պահանջների այդպիսի տապալումը խոր վրդովմունք պատճառեց արաբ և հայ աշխատավորներին, նրանց մղելով բողոքի ելույթների: Ապրիլի 6-ին Բեյրութի ջրի հայթայթման մոնոպոլիայի բանվորները գործադուլ հայտարարեցին, պահանջելով ա) աշխատավարձի հավելում ըստ պառլամենտի որոշման և, բ) պետական պաշտոնյաների ստատուսի կիրառումը նաև իրենց նկատմամբ²⁹: Ապրիլի կեսերին գործադուլի դիմեցին նաև Դըրբայի մետաքսի գործարանի աշխատավորները, պահանջելով աշխատավարձի հավելում, ութժամյա աշխատանքային օրվա սահմանում և «մարդկային վերաբերմունք» իրենց նկատմամբ: Նրանք, կառավարությանը ուղղված իրենց բողոքում, գրում էին. «Օրական աշխատում ենք 12 ժամ: Աշխատավորների ճնշող մեծամասնությունը ստանում է 150—200 և մի քանիսը միայն 350 լիբ. դահեկան օրավարձ: Չնայած, դա շատ չնչին վարձատրություն է, սակայն, ձեռնարկատերերը մեղ ստիպում են վճարել մեքենաների թերության հետևանքով առաջացած վնասները: Նրանք ծեծում են բանվորներին...»³⁰: Տակավին ոչ միայն Դըրբայի աշխատավորները միամիտ ակնկալություններ էին կապում կառավարության միջամտության հետ: Սակայն, այդ

²⁸ «Ջարթուն», Բիյրութ, 17 մարտի 1945 թ.:

²⁹ «Ժողովուրդի ձայն», 10 ապրիլի 1945 թ.:

³⁰ «صوت الشعب» نيسان ١٩٤٥ ٨

պատրանքը խորտակվեց հենց նույն 'Իրբբայեի գործադուլավոր արավորների խոշտանգումով: Ձեռնարկատերերի պահանջով, ոստիկանությունը գործարանից բռնի ուժով դուրս նետեց գործադուլավոր կանանց և կալանքի վերցրեց մի շարք համարձակ բանվոր-մեների...³¹:

Աշխատավորության բողոքի ելույթները նպաստեցին կոդեքսի նախագծման աշխատանքների ղգալի արագացմանը, Մալիսի կեսերին արդեն պատրաստ էր նախագիծը: Բայց, կառավարությունը փոխանակ այն ուղղակի պառլամենտ հղելու, ներքին կարգով հանձնեց խոշոր արդյունաբերողների և օտարերկրյա մոնոպոլիաների քննարկմանը՝ անհրաժեշտ ուղղումներ մտցնելու համար: Ամբողջ մի ամիս դռնից դուռ, ձեռից ձեռ անցնելուց հետո, մանավանդ նավթային Շելլ մոնոպոլիայի կապիտալիստների մտքրած «ուղղումներից» հետո, նախագիծը զրկվեց աշխատավորների և ձեռնարկատերերի միջև արդար իրավարարի դերից, այլանդակվեց և դարձավ անմարդկային շահագործումը օրինականացնող մի փաստաթուղթ: Վերանայված վարիանտում որոշ հոդվածներ վերաշարադրված էին այնպիսի ճարպիկ ձևով, որ դրանց օգտագործումով ձեռնարկատերերը կարող էին հեշտությամբ աշխատանքային ժամերը երկարաձգել, անցանկալի բանվորներին առանց ստաժային հատուցման աշխատանքից հեռացնել, անչափահասների և կանանց վնասակար ցիխերում աշխատացնել և այլն: Բացի այդ, աշխատավորներին դատական սպառնալիքով արգելվում էր քաղաքական գործունեություն ունենալ, գործադուլ կազմակերպել, ցույցերի մասնակցել...: Հրապարակախոս Նաուլին դիպուկ ձևով նշել է, որ այդ կարգի նախագծից «օսմանյան տիրապետության հոտ է բուրում...»³²:

Այնուամենայնիվ, կառավարությունը աշխատանքային կոդեքսի նախագիծը այդ վիճակում ուղարկեց պառլամենտ, որը, սակայն, վախենալով աշխատավորական շարժումներից, խոհեմություն համարեց վերադարձնել այն, նորից վերանայելու: Արհմիությունների ֆեդերացիայի, խոշոր արդյունաբերողների և մոնոպոլիաների ներկայացուցիչներից կազմվեց նախագծի վերանայման հատուկ հանձնաժողով, որն իր աշխատանքներն սկսեց հու-

³¹ «صوت الشعب» نيسان ١٢ ١٩٤٥

³² «بيروت» بيروت ايار ٢٨ ١٩٤٥

նիսի վերջերին: Հանձնաժողովի աշխատանքները ամենևին էլ հարթ չէին ընթանում: Կապիտալիստները անտեղի ձգձգում էին նրա նիստերը, չնշում գործադրում ֆեդերացիայի ներկայացուցիչների վրա: Դեմոկրատական մամուլը արձագանքում էր վերանայման աշխատանքներին, հասարակայնության դատաստանին հանձնում աշխատավորության կենսական շահերի դեմ նյութվող դավերը: Առանձնապես «Սաութ աշ-Շաարը» խստորեն քննադատում էր կառավարությանը, մերկացնում նրա օտարերկրյա մոնոպոլիաների օգտին գործադրած մեքենայությունները՝ աշխատանքային կոդեքսի հարցում³³:

Այդ բոլորը լրջորեն անհանգստացնում էին աշխատավորներին, նրանց նորից մղում բողոքի ելույթների: Առաջինը ասպարեզ իջան երկաթուղու և նավահանգստի բանվորները: Նրանց գործադուլը, որը տեղի շուրջ երկու շաբաթ, պսակվեց կատարյալ հաջողությամբ: Համառ սակարկելուց հետո, մոնոպոլիստական ընկերությունները, ի վերջո, համաձայնվեցին գոհացում տալ բանվորների պահանջներին: Երկաթուղու և նավահանգստի բոլոր օբյեկտներում հաստատվեց ութժամյա աշխատանքային օր: Ընտանիքով ծանրաբեռնված լինելու համար տրվող օգնությունը հասցվեց պետական պաշտոնյաների ստացած օգնության չափին: Իրավունք ձեռք բերվեց հատուցում ստանալու աշխատանքից հեռանալու կամ հեռացվելու դեպքում: Մինչև նոր կարգադրությունը դադարեցվեց 1944 թ. բանվորներին փոխ տրված մեկ ամսվա աշխատավարձի մաս առ մաս ետ գանձելը: Վճարվեց գործադուլի պատճառով չաշխատած օրերի աշխատավարձը և այլն³⁴:

Հաջողությամբ ավարտվեց նաև Դորայի [Բուրջ Համուդ] գուլպայի գործարանի բանվորուհիների գործադուլը: Նրանք, թվով 150 հոգի, աշխատավարձի հավելում էին պահանջում ըստ պառլամենտի մարտի 23-ի որոշման: Երկշաբաթյա գործադուլի ընթացքում նրանք սովորականի նման ներկայանում էին գործարան, գրավում իրենց տեղերը մեքենաների առաջ, բայց չէին աշխատում, ստիպելով ձեռնարկատիրոջ պատասխանին: Նրանք դիմադրեցին ոստիկանների՝ գործարանից դուրս գալու հրահանգին, որի պատճառով նրանցից շատերը «հրացանի կոթով» խոշտանգվեցին³⁵... Գործադուլը վերջացավ (հուլիսի 12-ին) բանվորուհիների հաղթա-

³³ «صوت الشعب» ج ٦ ١٩٤٥

³⁴ «Ժողովուրդի ձայն», 30 հունիսի 1945 թ.:

³⁵ Նույն տեղում, 1 հուլիսի 1945 թ.:

անալիզի նրանք ստացան աշխատավարձի հավելում, դրամական պարգև մեկ ամսվա աշխատավարձի չափով և գործադուլի օրերի աշխատավարձը³⁶։

Առավել խոշոր ելույթ էր Հաղմիեի հյուսվածքեղենի ակցիոններիական ընկերության գործարանի գործադուլը։ Աշխատավորները պահանջում էին ա) աշխատավարձի հավելում՝ պառլամենտի որոշման համաձայն, բ) ամուսնության դեպքում բանվորուհիներին վճարել աշխատանքային ստաժի հատուցում, գ) տալ տարեկան երկշաբաթյա վճարովի արձակուրդ, դ) իրավունք տալ աշխատավորներին արհեստակցական միություն կազմելու և այլն։ Չեռնարկության գլխավոր փայտերերը, որոնք խոշոր գիրք ու ազդեցություն ունեին սլետական օրգաններում, մերժեցին այդ պահանջները և, ավելին, գործադուլ հրահրելու մեղադրանքով մի շարք առաջավոր բանվորների վտարեցին ձեռնարկությունից։ Երբ հակառակ այդ միջոցառման գործադուլը շարունակվեց, նրանք ոստիկանությունը կանչեցին ձեռնարկությունը պաշտպանելու բանվորների խափանարարությունների դեմ։ Գործադուլավորները բախվեցին ոստիկանների հետ։ Երեք բանվորներ ձերբակալվեցին։ Սակայն, ի վերջո, Հաղմիեի կապիտալիստները տեղի տվեցին աշխատավորների աննկուն կամքի առաջ, համաձայնվեցին գոհացում տալ վերոհիշյալ պահանջներին, չեղյալ համարել վտարման որոշումը և բանտից ազատել արգելափակվածներին³⁷։

Դորայում և Հաղմիեում ոստիկանության գործադրած վայրագ միջոցառումները լայն արձագանք գտան մամուլում։ «L'Orient» օրաթերթը գրում էր, որ աշխատավոր մարդկանց հետ «այդպես վարվելը վարկաբեկում է Լիբանանը և նրա անկախությունը»³⁸։ Մի շարք թերթեր հրատարակեցին Բեյրութի արհմիությունների ներկայացուցիչների հայտարարությունը, որտեղ ասված էր. «Բողոքում ենք Դորայի և Հաղմիեի բանվորներին ծեծելու, անարգելու և բանտարկելու դեմ։ Այլևս հնարավոր չէ դիմանալ»³⁹։

Աշխատավորական այդ ելույթները նպաստեցին կոդեքսի վերանայման հանձնաժողովի աշխատանքների աշխուժացմանը։ Վեր

³⁶ Նույն տեղում, 14 հուլիսի 1945 թ.։

³⁷ Նույն տեղում, 26 հուլիսի 1945 թ.։

³⁸ «L'Orient», 24 Juillet 1945.

³⁹ «صوت الشعب» ٢٣ تموز ١٩٤٥

ջապեն օգոստոս ամսին նոր նախագիծը հանձնվեց կառավարութիւնը՝ պառլամենտի քննարկմանը ներկայացնելու համար։ Այդ վարիանտը համարյա ահաբեկեց կապիտալիստներին։ Նրանց ամենից ավելի վախեցնում էին այն հոգւածները, որոնցով ստաժային հատուցում էր նախատեսվում աշխատանքից հեռացող կամ հեռացվող բանվորների և ծառայողների համար։ Մինչև նախագծի պառլամենտ հասնելը, այդ կարգի պարտավորութիւններից աղատվելու նպատակով, նրանք սկսեցին շինծու պատրվակներով աշխատանքից հեռացնել երկարամյա ստաժ ունեցող աշխատավորներին։ Այդ գործելակերպը, որն առաջին անգամ կիրառեցին Դամբուրի լուցկու գործարանի և Բեյրութի էլեկտրականութեան մոնոպոլիայի վարչութիւնները, գնալով զընդհանուր երևույթ դարձավ⁴⁰։

Այդ գործելակերպը բողոքի ցույցերի և գործադուլների նոր ալիք բարձրացրեց համարյա բոլոր ձեռնարկութիւններում։ Արաբ և հայ կապիտալիստների դեմ միասնականորեն հանդես էին դալիս արաբ և հայ աշխատավորական զանգվածները։ Ապրոյան, Չաթալբաշյան, Չելբի, Թաշշյան, Նաշարյան, Մինասյան, Մովսիկյան, Խանամիրյան-Դեղեյան գործարանների տարեգրութիւնը հարուստ է արաբ և հայ աշխատավորների դասակարգային համատեղ պայքարի դրվագներով։ Այդ իրողութիւնը ցայտուն վկայութիւն է իրանանի հայ աշխատավորների դասակարգային շահերն գիտակցութեան բարձր մակարդակի մասին։

Այդ տեսակետից նշանակալից է Ժիրայր Մովսիկյանի գուպայի գործարանի աշխատավորների [ճնշող մեծամասնութեամբ հայ կանայք] գործադուլը։ Տասնօրյա գործադուլի ընթացքում, ապարդյուն անցան հայ կապիտալիստի աղեկտուր ճառերը՝ հանուն ազգային վարկի անվթար պահպանման աշխատավարձի հավելման հարցը առանց արհմիութիւնների ֆեդերացիայի միջամտութեան, ներքին կարգով լուծելու մասին։ Ապարդյուն անցան նաև նրա փորձերը՝ աշխատավորների շարքերում «ազգային երկպառակութեան» որոմ սերմանելու։ Հնդառաջելով հայ աշխատավորների դիմումին, ֆեդերացիայի նախագահը՝ Մուստաֆա էլ-Արիսը անձամբ զբաղվեց նրանց գործադուլով, և հայ կապիտալիստը ստիպվեց 1-ական լիր. լիրա հավելում կատարել ձեռնարկութեան բոլոր աշխատավորների օրավարձի վրա⁴¹։

⁴⁰ «Արարատ», 13 սեպտեմբերի 1945 թ.։

⁴¹ «Ժողովուրդի ձայն», 26 հուլիսի 1945 թ.։ Աշխատավարձի հա-

Սեպտեմբերի 9-ին Դորայում կայացավ արար և հայ աշխատավորության բազմահազարանոց միտինգը: Խոսելով Լիբանանի աշխատավորական շարժումների հիմնական խնդիրների մասին, էլ-Արիսը նշեց, որ դրանք ամենակենսական պահանջի՝ աշխատանքային դեմոկրատական կոդեքսի պահանջի բաղկացուցիչ մասերն են: Միտինգի վերջում քվեարկվեց կառավարության և պառլամենտի անդամներին ուղղված բանաձև, որով ներկաների անունից պահանջվում էր փութացնել կոդեքսի քննարկումը⁴²:

Վերջապես աշխատանքային կոդեքսի նախագիծը ուղարկվեց պառլամենտ, որտեղ սակայն, կապիտալիստները անդրկուլիսային լայն դորժունեություն ծավալեցին: Նրանց հաջողվեց որոշ դեպուտատների համոզել, որ իրոք այդ նախագիծը միակողմանի է, պաշտպանում է միայն աշխատավորների շահերը: Նրանց ձայնակցում էին ռեակցիոն թերթերը՝ նախագծի «անիրավացիության» մասին առասպելներ հյուսելով: Կապիտալիստական «Լը Ժուռն», «Ան-Նահր», «Կոմերս գյու Լըվան» թերթերը առաջարկում էին նորից վերանայել նախագիծը, իսկ «Նաթիր» թերթովը, այն «ազգային արդյունաբերությանը սպառնացող վտանգ» համարելով, թելադրում էր պարզապես հանել պառլամենտի օրակարգից⁴³: Կապիտալիստների այդ զինարշավը ծառայեց միայն նախագծի քննարկման ձգձգվելուն:

1946 թ. մարտի կեսերին Արհմիությունների Ֆեդերացիայի պատվիրակությունը պաշտոնապես բողոքեց Ռեսպուբլիկայի պրեզիդենտին, աշխատանքային կոդեքսի նախագծի ոչնչով չարդարացող ձգձգման դեմ: Խոստումներ շռայլելով հանդերձ պրեզիդենտ Բեշարա էլ-Խուրին դրական ոչինչ չարեց: Ընդհակառակը, Ֆեդերացիայի բողոքը ընդհանուր գործադուլի սպառնալիք համարելով, հրահանգեց ոստիկանությանը նախազգուշական միջոցներ ձեռք առնել արդյունաբերական օբյեկտները հավանական ելույթների դեմ պաշտպանելու համար: Այդ վերաբերմունքը խոր զայրույթ առաջացրեց Լիբանանի աշխատավորական բոլոր խավերում:

վելում կատարելուց հետո, «ազգասեր» կապիտալիստը գործարանում հաստատեց ստուգանքի գրություն՝ մը. ամեն արտադրող բանի կամ պատրվակի համար 25 լ. դ. տուգանքի կենթարկե աղբիկներուն: Մովիկյանը այս և այս կարգի ուրիշ բռնամիջոցներով բանվորահիներուն կյանքը անտանելի կդարձնե գործարանն ներս, որպեսզի անոնք զզվին և գործերին ձգեն երթան առանց հատուցումի»: [Նույն տեղում, 4 հոկտեմբերի 1945 թ.]

⁴² «صوت الشعب» أيلول ١٠ ١٩٤٥

⁴³ «خاطب» بيروت أيلول ١٧ ١٩٤٥

Մարտի 24-ին, արհմիությունների ֆեդերացիայի նախաձեռնությամբ Բեյրութում կայացավ արար և հայ աշխատավորների նոր միտինգը: Բացահայտելով աշխատավորների անմխիթար վիճակը, ելույթ ունեցողները քննադատեցին կառավարության անարբերությունը, նրա՝ կապիտալիստներին ձեռնադրելու քաղաքականությունը: Էլ-Արիսը նշեց. «Բայց կարելի չէ այս սնիշխան դրությունը այսպես շարունակել: Հարյուրներով և հազարներով աշխատավորներ դործն կհանվին առանց իրենց հատուցումները ստանալու»: Միտինգի վերջում քվեարկվեց հատուկ բանաձև, որով պահանջվում էր աշխատանքային կոդեքսի անհապաղ վավերացումը⁴⁴:

Աշխատավորական միտինգներ գումարվեցին նաև Լիբանանի մի շարք ուրիշ քաղաքներում: Ապրիլի 7-ին, Բեկայի աշխատավորների միտինգում, ճառախոսներ Ալ-Արիսը, Միշել Ազարը, Ժորժ Ֆրեհան, Արսեն Նաշարյանը և ուրիշներ պահանջեցին «աշխատանքի օրենսդրությունը վավերացնել, նկատի առնելե հետք Միջսենտիկայական մարմնի (Արհմիությունների ֆեդերացիայի — Հ. Բ.) առաջարկները»⁴⁵: Իսկ ապրիլի 11-ին արհմիությունների ֆեդերացիան որոշեց մայիսի 1-ին ընդհանուր գործադուլ հայտարարել առ ի բողոք աշխատանքային կոդեքսի քննարկման ձգձգման դեմ⁴⁶:

Ի պատասխան դրա, կառավարությունը հրապարակեց հատուկ հայտարարություն ազդարարելով.

«1. Օրենքը խստորեն պիտի գործադրվի գործադուլ հրահրողներուն դեմ.

«2. Ան, որ երեք օր հաջորդաբար կբացակայի գործեն, հրաժարված պիտի նկատվի և իր տեղը ուրիշ մը պիտի դրվի: Չաշխատած երեք օրերուն համար թոշակ (աշխատավարձ—Հ. Բ.) չի վճարվիր.

«3. Ամեն բանվոր», որուն կհաղորդվի պարտավորիչ ծառայության (réquisition) հրահանգը, պետք է ենթարկվի»⁴⁷: Այդ աղդարարությունից հետո, արհմիությունների ֆեդերացիան նպատակահարմար դատեց հետաձգել մայիսի 1-ի համար նախատեսված ընդհանուր գործադուլը:

⁴⁴ «Ժողովուրդի ձայն», 26 մարտի 1946 թ.:

⁴⁵ Նույն տեղում, 11 ապրիլի 1946 թ.:

⁴⁶ Նույն տեղում, 17 ապրիլի 1946 թ.:

⁴⁷ Նույն տեղում, 11 ապրիլի 1946 թ.:

Մայիսի 1-ին Բելրութում կայացավ աշխատավորական հսկա միտինգ, որտեղ Սիրիայի և Լիբանանի կոմունիստական պարտիայի ղեկավարներ խալեդ Բնկդաշը, Ֆալաթալա էլ-Հելուն, և ուրիշներ քննադատեցին կառավարությանը, նրա օտարերկրա մոնոպոլիաներին ձեռնադրեցին քաղաքականությունը: Նրանք դրվատեցին արաբ և հալ աշխատավորության պայքարը դեմոկրատիայի և անկախության համար, ժողովրդական մասսաների կենսամակարդակի բարձրացման, նրանց լավագույն ապագայի համար: Աշխատավորության օրվա առթիվ տեղի ունեցան նաև խաղաղ ցույցեր. ցուցարարները կրում էին պաստառներ հետևյալ լոզունգներով. «Պաշտպանել սլախատավորներին պայքարելով անգործության դեմ»: «Պահանջում ենք ութժամյա աշխատանքային օր», «Պահանջում ենք աշխատանքային դեմոկրատական օրենսդրություն» և այլն:

Արհմիությունների ֆեդերացիայի հետաձգված ընդհանուր գործադուլը տեղի ունեցավ մայիսի 20-ին: Ֆեդերացիայի կողմից գործադուլի կապակցությամբ բաց թողնված կոչում ասված էր. «Աշխատավորները կպահանջեն իրենց արդար ու օրինական իրավունքները պաշտպանող դեմոկրատական օրենսդրություն մը, որ դիրենք պաշտպանե հիվանդության, արկածի և գործարանատերերու քմահաճույքներուն դեմ»⁴⁸: Արձագանքելով ֆեդերացիայի կոչին, քաղաքների և գյուղերի աշխատավորները դադարեցրին աշխատանքը: Կյանքը դադարեց ամբողջ երկրով մեկ: Կառավարությունը զինված հսկողություն հաստատեց արդյունաբերական օբյեկտներում: Ճնշող մեծամասնությամբ հայերով բնակված Բուրջ Համուգում ոստիկանությունը կրակեց ցուցարարների վրա...

Այդ արյունալի դեպքերից հետո, նույն օրը երեկոյան կառավարությունը հավաստիք տվեց նախագծի քննարկումը անհապաղ սկսելու մասին⁴⁹:

Իրոք, մայիսի 27-ին պառլամենտը սկսեց աշխատանքային կողեքսի նախագծի քննարկումը: Սակայն, մի շարք դեպուտատներ ղեկավարվում էին խոշոր արդյունաբերողների և մոնոպոլիաների շահերը պաշտպանելու սկզբունքով: Այդ բանը երևում էր թեկուզ նախագծի տարբեր հոդվածներում առաջարկված այսպես կոչված ուղղումներից: Արհմիություններին վերաբերող հոդվածներում,

⁴⁸ Նույն տեղում 19 մայիսի 1946 թ.:

⁴⁹ Նույն տեղում, 21 մայիսի 1946 թ.:

ներանք առաջարկում էին իրավունք տալ ներքին գործերի մինիստրին «վատ գործող» արհմիությունները ցրելու⁵⁰։ Բուռն վեճերի առիթ տվեց նաև ստաժային հատուցման վերաբերող հոգվածների քննարկումը։ Դեպուտատներից ոմանք փորձում էին այնպես «ուղղել» այդ հոգվածները, որ հնարավոր չափով սահմանափակվեր կամ ի չիք դառնար աշխատավորների ստաժային հատուցման իրավունքը։ Օտարերկրյա մոնոպոլիաները, իրենց շահերի պաշտպանությունը ստանձնած դեպուտատների տեսակետին ուժ տալու նպատակով, անգամ մանր ձեռնարկատերերին բողոքի ցույցի մղեցին... Իրավացիորեն, Ֆարաժալլա էլ-Հելուն նշում էր, որ «մանր գործատերերը սխալ գործեցին գործադուլ հայտարարելով առ ի բողոք աշխատանքային օրենսդրության դեմ, քանի որ այս գործադուլը կրնա միայն օգտակար ըլլալ մոնոպոլիստական ընկերությանց»⁵¹։

Ստաժային հատուցման վերաբերող հոգվածների քննարկման ընթացքը առավել ևս խորացրեց արդյունաբերողների խուճապը, նրանց մղեց սաստկացնելու երկարամյա ստաժ ունեցող աշխատավորների դեմ սկսված հալածանքը։ Միջոցների մեջ խտրություն չդնելով, նրանցից ոմանք սարքում էին գողության, անբարոյակալության կեղծ պատրվակներ, ուրիշներն էլ առաջ էին քաշում շուկայում պահանջարկի պակասելու շինծու պատճառը կամ անտանելի մթնոլորտ ստեղծում գործարանում երկարամյա ստաժ ունեցողներին, առանց համապատասխան հատուցման, փողոց նետելու համար⁵²։ Բացի այդ, ստաժային հատուցման հարցում աշխատավորներին «չափավորության» հրավիրելու նպատակով, կապիտալիստներն առաջ քաշեցին 1945 թ. մարտի հավելման օրենքի

⁵⁰ «صوت الشعب» أيار ١٩٤٥ ٢٩

⁵¹ «Ժողովուրդի ձայն», 2 հունիսի 1946 թ.։

⁵² Այդ կարգի սխրագործությամբ աչքի ընկան նաև մի շարք հայ ձեռնարկատերեր։ Դրանցից Խանամիրյան-Դեղեյանները, շուկայում պահանջարկի պակասելու պատրվակով, իբր «ժամանակավոր» աշխատանքից աղատում էին երկարամյա ստաժ ունեցող բանվորներին... Կռահելով նրանց հետին միտքը, բանվորները դատարան դիմեցին, ստաժային հատուցում պահանջելով։ Ամիսների անհոգի քաշքշուկից հետո, երբ բացահայտ դարձավ, որ դատարանը վճռելու է իրավազրկված բանվորների [ճնշող մեծամասնությամբ հայ] օգտին, նրանք հանդես եկան «ազգասերի» դիմակով, և կոչ արեցին բանվորների «ազգային նախանձախնդրությանը», ասելով՝ «ամոթ է որ հայ մը հայու դեմ դատ բանա» և այլն։ Սակայն, այդ քարոզը, որի նպատակն էր հենց բանվորների համաձայնությամբ դատը կարճել, մնաց ապարդյուն։ [նույն տեղում, 18 հունիսի 1946 թ.]։

անարդարացիության վերաբերյալ թեզը և մերժեցին այն գործադրել, չնայած նրանք արդեն մի անգամ հավանություն էին տրվել դրան:

Հունիսի 11-ին, բուլոքելով կապիտալիստների այդ կուրսի դեմ, Ռեժիի բանվորներն ու ծառայողները գործադուլ հայտարարեցին: Այդ գործադուլը, որը տեղի քան երկու շաբաթ, նշանավորվեց արյունալի իրադարձություններով: Հունիսի 27-ին ժանդարմերի կրակ բացեց Ռեժիի աշխատավորների վրա, սպանելով 1 և վիրավորելով 20 հոգի, այդ թվում բազմաթիվ կանանց⁵³: Այդ աննախընթաց դեպքերը հակակառավարական մասսայական գործադուլների և փողոցային ցույցերի հզոր ալիք բարձրացրին, հիմքից հնցելով տիրապետող դասակարգի դիրքերը:

Իր իշխանությանը հենարաններ որոնելով, ազգային բուրժուազիան աստիճանաբար սահում էր դեպի բրիտանական իմպերիալիզմի որոգայթը: ՄՄԿԿ ծրագրում ասված է. «Երկրի ներսում աշխատավորների և ռմեկոր դասակարգի միջև եղած հակասությունների աճման և դասակարգային պայքարի սրման համեմատ ազգային բուրժուազիան ավելի ու ավելի է հակում դրսևորում համաձայնության գալու իմպերիալիզմի և ներքին ռեակցիայի հետ»⁵⁴:

Օգտվելով տիրապետող դասակարգի թուլությունից, բրիտանական իմպերիալիստները միջամտում էին իրբանանի ներքին և արտաքին գործերին: Նրանց հաջողվեց Նուրի Սաիդից հետո Անկարա ուղարկել նաև Բեշարա էլ-Նուրիին, այսպես կոչված կարմիր վտանգի դեմ Արևելյան բլուկ կազմելու հարցի շուրջը բանակցելու համար: Այդ բլոկը կոչված էր ծառայելու, մի կողմից մեծ Արիալի ստեղծմանը, մյուս կողմից՝ բլոկի անդամ երկրներում դեմոկրատական շարժումների ճնշմանը: Սիրիայի և Լիբանանի կոմունիստական կուսակցությունների 1946 թվականին Դամասկոսում տեղի ունեցած խորհրդակցությունը նշում էր, որ «ավելի քան երեք անհրաժեշտ է» այդ քույր երկրների համագործակցությունը «պաշտպանելու համար իրենց անկախությունն ընդդեմ այն դավերու, որոնք կսարքվին անգլիական իմպերիալիստական շրջանակներու կողմից...»⁵⁵:

Անգլիացիները աշխատավորական շարժումների վերելքը խափանելու հարցը համարում էին առաջնահերթ: Նրանք այդ

53 «Ժողովուրդի ձայն», 28 հունիսի 1946 թ.:

54 ՄՄԿԿ ծրագիր, Երևան, 1964, էջ 58:

55 «Ժողովուրդի ձայն», 30 հունիսի 1946 թ.:

գործին լծում էին մասնագիտացած գործակալներին: Նրանցից պետք է հատկապես նշել միստր Օդզին, որը իբրև բրիտանական «արհմիությունների» ներկայացուցիչ կահիրեում իր «տաղանդը» փորձարկելուց հետո, 1946 թ. սկզբներին փոխադրվել էր Բեյրութ: Լիբանանի ներքին գործերի մինիստրության արհմիությունների մեջ խցկված գործակալների միջոցով միստր Օդզը նախ և առաջ փորձեց «Ֆեդերացիայի հիմքերը քանդել...», սակայն հաջողություն չունեցավ: Ղկարողացավ պառակտել բանվորների և ծառայողների միասնական ճակատը⁵⁶: Նրա կազմած այսպես կոչված «ազատ» կամ կառավարական արհմիությունները որևէ դեր Ղկարողացան կատարել...

Բրիտանական «առաքյալի» պաշտոնավարության ժամանակաշրջանում Լիբանանում մեծ չափերի հասան ոճիրները: Օր նոր, ոճիր նոր: Համարյա ամեն օր սպանված կամ վիրավորված քաղաքացիներ ընկնում էին փողոցում: Նռնակներ էին պայթում Բեյրութի թաղերում, շուկաներում, հրապարակներում, նույնիսկ պառլամենտի շենքում, ամերիկյան և բրիտանական դեսպանատներում⁵⁷: Իսկ հայկական կյանքում, մամուլի սնանկ պայքարին առընթեր, դաշնակ շեֆերը ասպարեզ էին մղում մարտական խմբերը: Դրանք զինված հարձակումներ էին գործում Սիս, Մարաշ, Հաճըն, Թրատ, Հայաշեն, Աշրաֆիե և այլ հայաբնակ թաղերի աշխատավորների վրա, «գլուխ հանելն վերջ իրենց հանձնարարված գործը... հերոսաբար» անհայտանում⁵⁸: Առավել ցնցող ոճիր էր «Աթ-Թարիխ» դեմոկրատական ամսագրի խմբագրներից Շարտունու սպանությունը: Ոստիկանությունը անգամ ձեռքանորոն չէր անհաճախացնում այդ քայքայիչ արարքների հեղինակներին: Ավելին. ռեակցիոն թերթերը փորձում էին ժողովրդին ներշնչել այն տպավորությունը, որ այդ բոլոր անկարգությունները աշխատավորների դասակարգային պայքարի շարունակությունն են... Այդպես վարվելով, միստր Օդզը և ռեակցիայի թուփակները ձգտում էին հասարակականության տրամադրել դեմոկրատական ուժերի դեմ, որ իբրև առանց լուծարքի ենթարկելու կոմունիստական կուսակցությունը և Արհմիությունների ֆեդերացիան հնարավոր չէ ներքին նարգ ու կանոն հաստատել Լիբանանում:

⁵⁶ „Moyen-Orient“, Paris, 1949, № 5. p. 3.

⁵⁷ «Ջարթոն», 21 օգոստոսի 1946 թ.:

⁵⁸ «Ժողովրդի ձայն», 23 օգոստոսի 1946 թ.:

Սակայն, այդ մեքենայությունները արդյունք չավին և ի վերջո, աշխատավորական շարժման հուժկու թափի ներքո աշխատանքային կոդեքսի համար պայքարի ելքը վճռվեց աշխատավորության օգտին։ Ձեռնարկատերերը ստիպվեցին գործադրել 1945 թ. հավելումների օրենքը և, երկրորդ, որ ամենակարևորն է, 1946 թ. սեպտեմբերի 23-ին պառլամենտը վավերացրեց նախագիծը։ Լիրանանի աշխատավորությունը ձեռք բերեց իր աշխատանքային կոդեքսը։

Դա խոշոր սլաքավոր իրադարձություն էր մի երկրում, որտեղ դոկություն չունեին աշխատանքային ոչ մի օրենք, գրավոր ոչ մի կանոն, և աշխատավորական մասսաների շահագործումը թողնված էր մի բուռ կապիտալիստների ազատ կամքին...

* * *

Լիրանանի աշխատանքային կոդեքսը, Մերձավոր արևելքի մյուս երկրների համապատասխան օրենքների համեմատությամբ, իրավացիորեն համարվում է ամենադեմոկրատականը։ Սակայն չպետք է գերազնահատել նրա դերն ու նշանակությունը աշխատավորական մասսաների սոցիալ-տնտեսական կյանքում։

Աշխատանքային կոդեքսը դեմոկրատիայի սաղմեր պարունակելով հանդերձ բուրժուական է։ Ուրիշ կերպ էլ չէր կարող լինել կապիտալիստական երկրի պառլամենտի կազմած աշխատանքային կոդեքսը։

Այնուամենայնիվ աշխատանքային կոդեքսը մի շարք կարևոր փոփոխություններ էր մտցնում Լիրանանի աշխատավորության կյանքում։

1. Նշանակալից փոփոխություն էր ութժամյա աշխատանքային օրվա հաստատումը։ Դրանով աշխատավորները ազատագրվում էին նախկին, միջնադարից ժառանգ մնացած արևածագից մինչև մայրամուտ աշխատելու տաժանելի պարտավորությունից։ Անհրաժեշտության դեպքում, ձեռնարկատերերին իրավունք էր տրվում արտաժամյա աշխատանք կազմակերպելու, պայմանով, սակայն, որ նրանք հանձն առնեին այդ ժամերի աշխատանքը սովորական աշխատաժամերի 50 տոկոսի չափով ավելի վարձատրելու⁵⁹։

⁵⁹ „Code du Travail“, traduit par T. Donato, 2eme édition, Beyrouth, 1954, pp. 14, 15 et 16.

2. Ուշագրավ նորութիւն էին աշխատավարձի միւնիֆիկացիան և դրա վճարման ձևերին վերաբերող հոգովածները: Դրանցում ասված է. «Միւնիֆիկացիայի աշխատավարձը բավարար պետք է լինի աշխատավարձի և նրա ընտանիքի անհրաժեշտ կարիքները հոգալու համար: Աշխատավարձը չի կարող ավելի ցածր լինել, քան պաշտոնական միւնիֆիկացիայի աշխատավարձը», որը «սահմանվում է Ազգային տնտեսութեան միւնիստրութեան, ձեռնարկատերերի և աշխատավորների ներկայացուցիչներից կազմված հանձնաժողովի կողմից»⁶⁰: Գալով աշխատավարձը վճարելու ձևերին, պարզ նշված էր, որ ձեռնարկատերերը պարտավոր են ծառայողների մասական աշխատավարձը վճարել մի նվազով, բանվորներինը երկու նվազով, իսկ պայմանագրային աշխատանքի դեպքում, առհաշիվ վճարում կատարել երկու շաբաթը մի անգամ⁶¹: Այդ հոգովածները կարևոր էին նրանով, որ դրանք ձեռնարկատերերին ղրկում էին աշխատավարձը պարբերաբար նվազեցնելու կամ դրա վճարումը ձգձգելու միջոցով աշխատավորներին ճնշելու հնարավորութիւնից:

3. Վերացվեց ժամանակավոր աշխատավորի գրութիւնը: Երբեք ամիս անընդմեջ միևնույն ձեռնարկութիւնում աշխատելուց հետո, աշխատավորը իրավունք էր ձեռք բերում մնայուն նկատվելու, և աշխատանքից հեռացվելու կամ հեռանալու դեպքում նրան հասնում էր հատուցում մեկ ամսվա աշխատավարձի չափով: Հատուցման այդ չափը կրկնապատկվում էր առնվազն երեք տարվա ստաժ ունենալու դեպքում: Փոխադարձաբար, ձեռնարկութիւնից հեռանալ ցանկացող աշխատավորը պարտավոր էր այդ մասին մի ամիս առաջ գրավոր հայտնել ձեռնարկատիրոջը, եթե չէր ուզում հատուցման իրավունքից զրկվել: Մի խոսքով, աշխատանքային կողմից աշխատավորներին պաշտպանում էր ձեռնարկատերերի քմահաճ կարգադրութիւնների դեմ, նրանց ցանկացած ընդդէմ աշխատանքից ազատվելու վտանգի դեմ⁶²:

4. Պակաս ուշագրավ չէր նաև այն, որ բոլոր աշխատավորները անխտիր ձեռք բերեցին տարեկան երկշաբաթյա վճարովի արձակուրդի իրավունք: Բացի այդ, բուժվելու կարիք ունենալու դեպքում, աշխատավորներին հասնում էր մեկից մինչև երկուս տու կես ամիս արձակուրդ աշխատավարձի պահպանմամբ: Հղիութեան շրջանում կանայք իրավունք ունեին 40 օրվա արձակուրդի, նույնպէս աշխա-

⁶⁰ «Code du Travail», p. 17.

⁶¹ Նույն տեղում, էջ 18:

⁶² Նույն տեղում, էջ 10—11:

տավարձի պահպանմամբ: Ձեռնարկատերերին արգելվում էր արձակուրդում եղող աշխատավորներին աշխատանքից ազատելու հրաման տալ⁶³:

5. Սահմանափակվեց երեխաների և կանանց շահագործումը, որոշակի կարգ հաստատվեց նրանց աշխատանքի տեսակների և աշխատանքային ժամերի համար: Կոդեքսի հարակից փաստաթղթերից մեկում թվարկված են արդյունաբերության այն ճյուղերը, որոնցում արգելվում է երեխաների, պատանիների և կանանց աշխատանքը կամ այն արտոնվում է բժշկական հատուկ թույլտվությամբ⁶⁴: Բացարձակապես արգելվեց 8 տարին չըրացած երեխաներին շահագործելը, իսկ մինչև 16 տարեկան պատանիներին չէր արտոնվում 7 ժամից ավելի աշխատել: Գիշերային աշխատանք չէր թույլատրվում ո՛չ երեխաներին, ո՛չ պատանիներին և ո՛չ էլ կանանց⁶⁵:

6. Աշխատանքային կոդեքսի մի շարք հոդվածներով, առաջին անգամ, թեև տարտամ և անհամարձակ, կենսաթոշակի իրավունքը մուտք գործեց Լիբանանի աշխատավորության կենցաղի մեջ: Կենսաթոշակի անցնելու իրավունք ձեռք բերեցին վաթսու տարիքը ամբողջացրած կամ միևնույն ձեռնարկությունում քսանհինգ տարի աշխատած բանվորներն ու ծառայողները⁶⁶: Սակայն, պետք է ի նկատի ունենալ, որ դա բառի սոցիալիստական առումով կենսաթոշակ չէր: Թոշակի անցնող կամ հանգստյան կոչվող աշխատավորը պարզապես ձեռնարկատերից ստանում էր միանվագ կամ մասնավճար ձևով մի գումար, որի ընդհանուր քանակը չէր կարող ավելի բարձր լինել նրա տասներկու ամսվա աշխատավարձից: Այնուամենայնիվ, կենսաթոշակի այդ կապիտալիստական վարիանտը նախկին դրության համեմատությամբ զգալի առաջադիմություն էր:

7. Աշխատանքային կոդեքսը բազմաթիվ հոդվածներ է պարունակում արհմիությունների մասին: Դրանք հետապնդում են մի հիմնական նպատակ՝ արհմիությունները վերածել ապաքաղաքական խմբակցությունների, խստորեն ենթարկելով պետական օրգանների վերահսկողությանը: Աշխատավորներին և ձեռնարկատերերին հավասարապես արտոնվում էր իրենց համապատասխան արհմիությունները կազմելու, պայմանով, որ նախօրոք իրավունք ստացվեր

⁶³ „Code du Travail“, pp. 15—16.

⁶⁴ Նույն տեղում, էջ 12—13.

⁶⁵ Նույն տեղում:

⁶⁶ Նույն տեղում, էջ 19—20.

Աղագային տնտեսության միևնույն տարից: Այդ միևնույն տարուց հավանությանը արժանանալուց հետո միայն կարող էր ուժի մեջ մտնել տվյալ արհմիության ներքին կանոնադրությունը⁶⁷: Բացի այդ, առանց այդ միևնույն տարուց հավանության, արհմիությունները իրավունք չունենին փոխադարձ կապեր ստեղծելու կամ միավորվելու արհմիությունների ֆեդերացիա կազմելու նպատակով⁶⁸: Կողմքսուսում բացորոշ ասված չէր. «Արհմիություններին արգելվում է ամեն կարգի քաղաքական գործունեություն, ինչպես նաև նրանց մասնակցությունը քաղաքական բնույթ ունեցող հավաքույթների կամ ելույթների»⁶⁹: Բացի այդ, կառավարությանն իրավունք էր վերապահվում «իրենց պարտավորությունները անտեսող» արհմիությունների վարչությունները «լուծարքի ենթարկելու» և, անհրաժեշտ դեպքում, նրանց «անդամների դեմ դատական գործ հարուցելու» և այլն⁷⁰:

Աշխատանքային կողմերի հողվածներից երևում է, որ տիրապետող դասակարգը ղգալի զիջումներ կատարեց աշխատանքային ժամերի, աշխատավարձի և այլ հարցերում, բայց միաժամանակ փորձեց կաշկանդել աշխատավորների քաղաքական ազատությունը: Վերջին հաշվով, նրա սլաքների սուր ծայրը ուղղված էր Լիբանանի կոմունիստական պարտիայի և արհմիությունների ֆեդերացիայի դեմ: Եվ իրոք, շուրջ մի տարի անց, հենվելով կողմերի հողվածների վրա, Լիբանանի կառավարությունը լուծարքի ենթարկեց ֆեդերացիան, իսկ ավելի ուշ ձերբակալեց նրա աչքի ընկնող անդամներին: Դրանից հետո 1947—1952 թթ. կապիտալիստները բազմիցս հարձակվեցին աշխատավորների՝ կողմքսուսվ ձեռք բերված իրավունքների վրա, իսկ ռեակցիոն մամուլը աղմուկ բարձրացրեց այն վերանայելու օգտին: Սակայն այդ փորձերը հանդիպեցին արաբ և հայ աշխատավորության կորովի դիմադրությանը և ձախողվեցին:

Լիբանանի աշխատանքային կողմերը, ունենալով հանդերձ իր որոշակի խոցելի կողմերը, ղգալի շահով բարելավեց կյանքի բարիքներ կերտող մարդկանց աշխատանքային պայմանները, նրանց տալով տնտեսական շահերը ապահովելու որոշ հնարավորություն, նրանց պաշտպանելով ձեռնարկատերերի քմահաճ կարգադրություններից:

⁶⁷ «Code du Travail», pp. 28—29.

⁶⁸ Նույն տեղում, էջ 33:

⁶⁹ Նույն տեղում, էջ 28:

⁷⁰ Նույն տեղում, էջ 33:

Լիբանանի աշխատանքային կոդեքսի ստեղծումը, որը հնարավոր դարձավ արար և հայ աշխատավորության համատեղ համապատասխան շնորհիվ, խոշոր հաղթանակ էր տիրապետող դաշակարգի դեմ:

О. Х. ТОПУЗЯН

СОВМЕСТНАЯ БОРЬБА АРАБСКИХ И АРМЯНСКИХ
ТРУДЯЩИХСЯ МАСС ЛИВАНА ЗА ТРУДОВОЙ
КОДЕКС (1945—1946 гг.)

Р е з ю м е

Во время второй мировой войны промышленность Ливана достигла определенного подъема, что способствовало численному и качественному росту рабочего класса. 60 важнейших профсоюзов, насчитывающих в своих рядах более 30 тысяч арабских и армянских трудящихся, объединились под знаменем федерации профсоюзов Ливана. Пройдя славный путь национально-освободительных движений, передовые слои ливанских трудящихся важным условием упрочения приобретенной независимости считали социальные и экономические преобразования, установление подлинно демократических порядков. В этом смысле большое значение имело создание трудового кодекса.

В статье изложены страницы совместной борьбы арабских и армянских трудящихся за трудовой кодекс, а также показано сопротивление иностранных, арабских и армянских капиталистов, которые при содействии правящих кругов Ливана желали провалить принятие трудового кодекса. Защищая свои классовые интересы, арабские и армянские трудящиеся массы выступили единым фронтом. В результате огромного размаха массовых забастовок и митингов 23 сентября 1946 г. борьба за трудовой кодекс увенчалась успехом. В конце статьи изложены основные положения кодекса, показаны их роль и значение в социально-экономической жизни трудящихся масс Ливана.

THE JOINT STRUGGLE OF ARAB AND ARMENIAN
WORKMEN IN THE LEBANON FOR A LABOUR CODE
(1945—1946)

by O. KH. TOPOOZIAN

S u m m a r y

The economy of the Lebanon was marked by certain activation during World War II which contributed to the numerical and qualitative increase of the working class. Sixty key trade unions, counting in their ranks over thirty thousand Arab and Armenian workmen, united under the banner of the Federation of Lebanese trade unions. With a glorious record of national-liberation movement the most class-conscious section of the Lebanese workers regarded social and economic reforms and the establishment of truly democratic orders as the essential condition for the consolidation of the independence they had achieved. Accordingly the creation of a labour code would mean much.

The paper gives details of the joint struggle of Arab and Armenian workers for a labour code, and also the resistance of foreign, Arab and Armenian capitalists who were willing to secure the backing of Lebanese ruling circles in dooming the adoption of the labour code to failure. The Arab and Armenian working men came out with a united front in defence of their class interests. As a result of large-scale general strikes and meetings the struggle for a labour code was crowned with success on September 23, 1946. The basic regulations governing the code are appended to the paper. Their role and importance in the social and economic life of the workers of the Lebanon is also pointed out.